

СТРУКТУРНІ МОДЕЛІ СКЛАДНИХ ТЕРМІНІВ У ІНСТИТУЦІНО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ

Пономарьова Людмила Володимирівна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ludmila.ponomaryova@gmail.com

orcid.org/0000-0001-9367-5645

Мета. Метою дослідження є виявлення структур, типових для мовленнєвої реалізації термінологічних сполук в інституційно-правовому сегменті юридичного дискурсу. У статті представлений аналіз термінологічних сполук різної семантичної структури.

Методи. Довести необхідність термінологічних сполук як більш вичерпних та деталізованих і однозначних форм терміна допомагають такі методи: для визначення і опису семантичної структури досліджуваних термінологічних сполук використовувався структурний метод; спільні і відмінні ознаки досліджуваних структур виявлялись за допомогою зіставного методу; кількісний метод використано для визначення частотності вживання термінологічних сполук у текстах інституційно-правового дискурсу.

Результати. Результатом розвідки стала класифікація термінологічних сполук інституційно-правового дискурсу за синтаксичними та семантичними показниками. У сучасній термінології виникає проблема видозмінювання, втрати властивостей терміна в результаті конвергенції термінології із загальноживаною лексикою. Ця конвергенція помітна у юридичному дискурсі через його наближеність до повсякденного спілкування. Із цієї причини виникає так звана ілюзія розуміння тексту.

Висновки. Зважаючи на функціональний підхід до визначення терміна, можна констатувати, що багатоконпонентні термінологічні сполуки задовольняють всім вимогам, що пред'являються до терміна. Вони також виконують ряд інших функцій, які невластиві однослівній термінології. Термінологічна сполука має чітку дефініцію та структуру, завдяки чому усувається можливість неоднозначності. Семантична структура зазначених одиниць визначається потребами інституційно-правового дискурсу і пов'язана з методами словотворення, кожен з яких впливає на зв'язність, з'єднаність й інші характеристики тексту.

Ключові слова: термінологічна сполука, терміносистема, професійна лексика, загальноживана лексика, структура терміна.

STRUCTURAL MODELS OF COMPLEX TERMS IN INSTITUTIONALLY LEGAL DISCOURSE

Ponomarova Liudmyla Volodymyrivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Ukrainian Language

and Slavic Philology Department

Pryazovskyi State Technical University

ludmila.ponomaryova@gmail.com

orcid.org/0000-0001-9367-5645

Goal. The aim of the study is to identify structures typical for the speech realization of terminological compounds in the institutionally legal segment of judicial discourse. The article presents an analysis of terminological compounds of different quantitative structure.

Methods. To bring the need for terminological compounds as more detailed and unambiguous forms of the term are supplemented by advanced methods: for the definition and description of the semantic structure of the previously described terminological spheres of the methodists; spiritual and visual signs of pre-visualized structures appeared for the additional statutory method; kilkinsny method vikoristano for the value of the frequency of implantation of terminological compounds in the texts of the institute and legal discourse.

Results. The result of the investigation was the classification of terminological compounds of institutionally legal discourse by syntactic and semantic indicators. In modern terminology, the problem of modification, loss of properties of the term as a result of convergence of terminology with common vocabulary is relevant. This convergence is especially noticeable in legal discourse, due to its proximity to everyday communication. For this reason, so-called illusion of understanding the text appears. This is especially noticeable in the use of terminological compounds, where part of them is common vocabulary.

Conclusions. Given the functional approach to the definition of the term, it can be stated that multicomponent terminological compounds meet all the requirements for the term, namely, are lexicalized phrases of special function, are included in all semiotic relations, and so on. They also perform a number of other functions that are uncharacteristic of one-word terminology. The functions of multicomponent terms are determined by the needs of institutionally legal discourse, and are related to the methods of word formation, each of which affects the coherence, connectivity and other characteristics of the text. The choice of terminology allows to provide absolutely comprehensive, detailed and accurate information.

Key words: terminological connection, terminological system, professional vocabulary, common vocabulary, term structure.

1. Вступ

У сучасній системі знань термінологія одночасно є і специфічним мовним утворенням, і невід'ємною частиною наукової діяльності. Це пояснює факт загально визнаної важливості та уваги до проблем термінології і визначає зацікавленість як лінгвістів, так і фахівців низки інших наук, як-от логіки, інформатики, семіотики, математики і багатьох інших, що досліджують термінологію притаманними їм методами. Одиниці термінологічного

словника несуть основне смислове навантаження наукового і професійного тексту, виявляють комунікативну значущість у багатьох сферах діяльності.

За наявності відповідної термінологічної бази в науці і техніці більш надійно і ефективно встановлюються взаємозв'язки нових понять і їх компонентів. Однак можливість повноцінного виконання термінологією всіх перерахованих функцій, що мають першочергове значення для розвитку науки і техніки і прискорення науково-технічного прогресу, значною мірою залежить від рівня чіткості і точності цієї термінології.

Термін – одиниця мови, що застосовується для позначення спеціальних понять і явищ. Сучасна термінологія – це лексичний пласт, який, незважаючи на вимоги однозначності, точності, системності, відсутності експресії, модальності, незалежності від контексту, що пред'являються до термінологічних одиниць, активно розвивається, видозмінюється, втрачаючи при цьому вищезазвані властивості в результаті зближення термінології із загальноживаною лексикою. Подібне явище стало можливим у зв'язку із зацікавленням людей світом науки і техніки, активним застосуванням термінів в засобах масової інформації. Із цієї причини виникає потреба в активному вивченні термінологічних сполук, їхніх особливостей і галузі застосування, вдосконалення теоретичної бази і впровадження результатів досліджень у практику терміноутворення, що і визначає *актуальність* цього дослідження.

Об'єктом дослідження є термінологічні сполуки різної квантитативної структури.

Предметом дослідження є вивчення формування термінологічних сполук та визначення основних особливостей їхньої будови.

Метою дослідження є виявлення структур, типових для мовленнєвої реалізації термінологічних сполук в інституційно-правовому дискурсі.

Зазначена мета передбачає *вирішення* таких проблем:

- встановити обсяг поняття термінологічна сполука;
- проаналізувати можливі варіанти семантичної структури термінологічних сполук;
- класифікувати термінологічні сполуки різного квантитативного складу в інституційно-правовому дискурсі.

Методи. Для визначення і опису семантичної структури досліджуваних термінологічних сполук використовувався структурний метод, спільні і відмінні ознаки досліджуваних структур виявлялись за допомогою зіставного методу. Кількісний метод використано для визначення частотності вживання термінологічних сполук у текстах інституційно-правового дискурсу

2. Погляди вчених на поняття «термінологічна сполука»

Проблема визначення терміна є предметом наукових пошуків вже досить довгий час. Характеристики та специфіка юридичних термінів досліджувалася як лінгвістами, так і юристами, що зумовлено сферою їх вживання. Проблеми, пов'язані з існуванням та функціонуванням юридичних термінів, у різний час розглядали Суперанская А.В., Головін Б.Н., Голев Н.Д., Баляхін Т.М., Денисова А.А., Єршова Є.Б., Русинова Л.Н., Морщакова Т.В., Кличева Г.В., Паїсьєва Р.І., Риженкова Т.В., Бондирева Н.А., Дамаданова П.А. Про юридичну термінологію писали Артикуца Н., Прадід Ю. Водночас інституційно-правовий дискурс і такий його елемент, як багатоконпонентні терміносполуки, залишаються недостатньо вивченими у вітчизняній науці.

Як зазначає С.М. Гордун, «фахова лексика складає сьогодні переважну частину лінгвістичного фонду, що пояснюється зростаючим потоком наукової й технічної інформації, процесами інтеграції, суміжністю наук, посиленням процесів термінотворення» (Гордун, 2020: 84).

Виступаючи як основний засіб «вираження, зберігання і передачі спеціальних наукових і технічних понять» (Даниленко, Скорцов, 1981: 7) в кожному науковому дослідженні, термінологія забезпечує формулювання проблем і спадкоємність наукових знань.

Під час вивчення семантики спеціального слова дослідники в першу чергу звертаються до екстралінгвістичних даних, враховуючи не тільки фахову галузь функціонування лексеми, але й соціальну практику. Вивчення терміна у сучасній лінгвістиці передбачає нормативний (де термін – лексична одиниця, що має особливу семантику й граматичну структуру) та дескриптивний (слово в особливій функції) підходи.

Терміном може бути будь-яке слово або словосполучення із чіткою дефініцією, що визначає іменоване поняття і суворо обмежує понятійну сферу, забезпечуючи ізоляцію від неспеціальних смислів можливої омонімічності слова загальної лексики.

Аналіз словників юридичної термінології показав значну перевагу багатоконпонентних термінологічних сполук перед однослівними термінами на позначення юридичних понять (Юрченко, 2019: 125).

Багатоконпонентні терміни – це терміни, що складаються із двох або більше слів та мають ядро і залежні члени: означувану частину та означуване слово або групу слів. Вони можуть вміщувати іменник, дієслово, прикметник, прислівник, дієприслівник, числівник, прийменник, сполучник. Багатоконпонентні терміни можуть бути створені лінійно або нелінійно, за допомогою прийменників або без їх використання, вони можуть бути вільним або стійким словосполученням (Юрченко, 2019: 125)

Специфічним для створення термінологічної сполуки є той факт, що використання всіх відомих засобів словотворення супроводжується необхідністю дефініціювання поняття. «І це входить до словоутворювального акту новостворюваного терміна, оскільки без дефініції, без визначення меж змісту певного поняття, без виділення тих ознак, які виокремлюють дане поняття від іншого, термін не можна вважати повноцінним» (Михайлишин, 1991: 94)

3. Визначення поняття «термінологічна сполука в інституційно-правовому дискурсі»

Аналізуючи статус терміна, в першу чергу потрібно звернути увагу на його зв'язок з основною одиницею мови – словом. Проблема співвідношення терміна і слова довгий час була однією з найбільш важливих

в термінознавстві і, в першу чергу, приваблювала увагу дослідників, тому що не можна говорити про завдання термінологічної роботи, не визначаючи, що таке термін, а таке визначення передбачає обов'язкове встановлення співвідношення між терміном і словом.

Перш ніж аналізувати структурно-семантичні типи термінологічних сполук, необхідно визначити саме поняття «термінологічна сполука», що досить складно, оскільки навіть питання про компонентний склад термінологічної сполуки досі визначається по-різному. Так само невизначеним залишається сама назва поняття. Так, паралельно існують поняття «термін-компонит», «термін-слово» і «термін-словосполучення», «багатослівний термін», «багатокомпонентний термін», «терміносполука» і т. ін.

На нашу думку, термінологічна сполука – це синтаксично і семантично цілісне сполучення двох або більше лексичних одиниць, що обслуговують певну галузь науки чи техніки і пов'язані між собою з/без допомоги сполучних засобів та мають вільну або стійку структуру.

4. Семантичні та стилістичні особливості творення терміносполук

Формування термінологічних сполук інституційно-правового дискурсу підпорядковується певним правилам, як-от: системність як результат штучного впорядкування термінів, що відображають поняття; цілісність, що забезпечується внутрішніми концептуальними понятійними зв'язками та відношеннями; стабільність, що зберігається під час появи нових та зникнення старих понять; структурна складність елементів, де термінологічні сполуки кількісно перевищують однослівні терміни; наявність у структурі термінологічних сполук запозичень, зумовлених екстралінгвістичними факторами. Терміни складаються представниками певних галузей професійної діяльності під впливом практичної потреби, як-от найменування нових реалій, пов'язаних зі звуженням професійної галузі. Оскільки терміни складаються представниками юридичної спільноти, термінологічний процес завжди свідомий і регульований.

Слід також враховувати особливості словотвірної структури терміна, зумовлені метою його використання (виконання певного комунікативного завдання). При цьому важливим є тип відношень між компонентами терміна. Тут велику роль відіграють і кількість необхідних семантичних уточнювачів, і конкретні умови створення термінологічної сполуки, і тип семантичних зв'язків між компонентами.

Необхідність створення найменування актуалізує номінативну функцію терміна як знака спеціального знання. На відміну від однослівного терміна, термінологічна сполука виявляє скоріш номінативно-класифікаційну функцію, оскільки деталізує і категоризує поняття, означуване терміном. Але поряд із номінативною слід виділити і сигніфікативну функцію терміна, яка визначається віднесеністю поняття до певної реалії, що є обов'язковою вимогою до терміна. Наприклад, у термінах *безпосередність судового розгляду* або *виконавчо-розпорядча діяльність* номінативно-класифікаційна функція відображається в перенесенні літературного словосполучення до лав термінології з певною дефініційною функцією, що фіксується у спеціалізованих словниках, порівняйте: *Виконавчо-розпорядча діяльність — діяльність органів виконавчої влади, спрямована на реалізацію законів, актів законодавчої влади* *Безпосередність судового розгляду полягає в обов'язку суду при розгляді справи особисто й безпосередньо дослідити всі докази у справі, що розглядається (ст. 257 КПК)*

Оманлива близькість юридичної термінології до загальнонавчаної лексики, а подекуди використання у термінологічних сполуках загальнонавчаних слів, що разом не дорівнюють значенню окремих понять, призводить до появи ілюзії розуміння. Так, у повсякденному спілкуванні слова типу *обставини, перебороти, сила* – загальнонавчани слова, а в мові правників – термінологічна сполука. Їхню різницю можна прослідкувати, якщо порівняти лексичне значення за тлумачним словником та за словником юридичних термінів (Пономарьова, 2008: 182). Так, наприклад, у юриспруденції «*обставини непереборної сили* (юр.) – це обставини, що виникли внаслідок прийняття рішень законодавчого або нормативно-правового характеру» (Юридичні терміни, 2004: 180). Приклади з художньої літератури дають уявлення про використання лексем терміна загалом або його частини, що є загальнонавчаними, пор.: *Мені страшно отих пострілів, але непереборна сила примушує залишатися на місці (Шиян Анатолій. У царство свободи).*

Таким чином, корпус термінологічних сполук інституційно-правового дискурсу може бути представлений такими різновидами: 1) термінологічні сполуки, в яких всі складові частини є вузькоспеціалізованими і не можуть використовуватись за межами певної сполуки, не втрачаючи свого значення, пор., *змагальність у судовому процесі, зобов'язальне право, касаційне подання, локально-правовий акт*; 2) термінологічні сполуки, де частково використана загальнонавчана лексика, пор., *Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, набуття спадщини, надурочні роботи*; 3) термінологічні сполуки, де всі слова є загальнонавчаними, але тільки в поєднанні виступають юридичним терміном, пор., *джерело підвищеної небезпеки, заходи громадського впливу, крайня необхідність*.

Характерною особливістю інституційно-правової термінології є її приналежність до третьої групи, де окремі лексеми є загальнонавчаними. Тим не менш, словникове визначення окремих лексем терміна не дорівнює їхньому визначенню у словниках загальнонавчаної лексики. Таким чином, у творенні зазначених термінів велика роль відводиться широкому та вузькому контексту. Отже, адекватність розуміння термінологічних сполук інституційно-правового дискурсу залежить у більшості випадків від контексту або чіткого знання визначення.

Зв'язок між компонентами термінологічної сполуки може виражатися: приляганням *галузеві принципи права*, опосередкованим керуванням *втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність*, узгодженням *випробувальний строк*. Словотворенням на синтаксичній основі (дефініції) є перетворення розгорнутого судження про предмет чи дію в термін – *Оголошення про проведення процедури закупівлі (юр.)*

Висновки

Отже, спеціальна лексика є складним об'єктом для аналізу та вивчення. Незважаючи на велику кількість досліджень, залишається невирішеною низка термінознавчих проблем, однією з яких є однозначне називання та трактування поняття «термінологічна сполука». Ураховуючи функціональний підхід до визначення терміна, можна констатувати, що термінологічні сполуки відповідають усім вимогам, що висуваються до терміна, а саме є лексикалізованими словосполученням особливої функції, вступає у всі семіотичні відношення, є найменуванням спеціального поняття, має спеціальне значення, виражає фіксоване поняття, вступає в системні відношення з іншими поняттями, може розглядатися як елемент пізнання. Термінологічна сполука має чітку дефініцію, завдяки чому усувається можливість неоднозначності. Вона виконує також низку інших функцій, не притаманних однослівній термінології. Функції термінологічних сполук визначаються потребами того дискурсу, в якому вони існують і пов'язані із способами словотворення та структурування, кожен з яких впливає на когезію, компресію та інші характеристики тексту. Вибір термінологічної сполуки та її структури дозволяє надати абсолютно вичерпну, точно деталізовану необхідну інформацію.

Література:

1. Гордун С.М. «Терміносистема екомаркетингу: структурно-семантичні та функціональні параметри (на матеріалі англomовної публіцистики) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Луцьк – Запоріжжя. 2020. 295 с.
2. Даниленко В.П., Скворцов Л.И. Лингвистические проблемы упорядочения научно-технической терминологии. *Вопросы языкознания*. 1981. Вып. 1. С. 7–16
3. Михайлишин Б.П. Типи та особливості українських багатокомпонентних термінів образотворчого мистецтва. *Теорія та прагматика термінологічної лексики : Тези доповідей Республ. наук.-метод. конф.* Київ : УМК ВО, 1991. С. 65–66.
4. Пономарьова Л.В. Основні риси юридичного дискурсу як різновиду професійного спілкування *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь : ТНУ, 2008. Вип. 142. Т. 2. С. 182–184.
5. Юридичні терміни. Тлумачний словник / Упоряд. В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, 2-ге вид. Київ : Либідь, 2004. 320 с.
6. Юрченко О.О. Структурно-семантичні особливості багатокомпонентних термінів англomовних наукових текстів галузі матеріалознавства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Том 30(69). № 1. Ч. 1. С. 124–125.

References:

1. Hordun S.M. «Terminosystema ekomarketynhu: strukturno-semantychni ta funktsionalni parametry (na materialii anhlomovnoi publitsistyky): dys. ...kand. filol. nauk: 10.02.04. Lutsk – Zaporizhzhia. 2020. 295 s.
2. Danylenko V.P., Skvortsov L.Y. Lnhvystycheskye problemy uporiadocheniya nauchno-tekhnicheskoi termynolohyy // *Voprosy yazykoznaneya*. 1981. Вып. 1. S. 7-16
3. Mykhailyshyn B. P. Typy ta osoblyvosti ukrainskykh bahatokomponentnykh terminiv obrazotvorchoho mystetstva. *Teoriia ta prahmatyka terminolohichnoi leksyky : Tezy dopovidei Respubl. nauk.-metod. konf.* Kyiv: UMK VO, 1991. S. 65–66.
4. Ponomarova L.V. Osnovni rysy yurydychnoho dyskursu yak riznovydu profesiinoho spilkuвання *Kultura narodov Prychernomoria*. Symferopol: TNU, 2008.– Vyp. 142,– T. 2 – S. 182-184. 458 s.
5. Iurydychni terminy. Tlumachnyi slovnyk / Uporiad. V.H. Honcharenko, P.P. Andrushko, 2-he vyd., Kyiv: Lybid, 2004. 320 s.
6. Iurchenko O. O. Strukturno-semantychni osoblyvosti bahatokomponentnykh terminiv anhlomovnykh naukovykh tekstiv haluzi materialoznavstva // *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. 2019. Tom 30 (69) № 1 ch. 1. 124-125 s.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2021
The article was received 25 March 2021